

ТОМ'ЯК НАДІЯ БОГДАНІВНА

(здобувач кафедри теорії культури та філософії науки ХНУ ім. В. Н. Каразіна)

СХІД ТА ЗАХІД У ПОШУКАХ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

Розглядаються шляхи пошуків національної ідентичності в Україні. Особлива увага в даній статті зосереджується на способах побудови ідентифікації. Схід та Захід в даному випадку, - образи, які кладуться в основу побудови національного самовизначення. Досліджуються механізми творення шляхів ідентифікації.

Ключові слова: ідентичність, ідентифікація, Схід, Захід, шляхи ідентифікації.

Томьяк Н. Б. ВОСТОК И ЗАПАД В ПОИСКАХ УКРАИНСКОЙ НАЦИОНАЛЬНОЙ ИДЕНТИЧНОСТИ Рассматриваются пути поисков национальной идентичности в Украине. Особое внимание в данной статье уделяется способам построения идентификации. Восток и Запад в данном случае, - образы, которые кладутся в основу построения национального самоопределения. Исследуются механизмы создания путей идентификации.

Ключевые слова: идентичность, идентификация, Восток, Запад, пути идентификации.

Tomyak N. THE EAST AND THE WEST IN THE UKRAINIAN NATIONAL IDENTITY The ways of looking for national identity are studied. A rapt attention is concentrated on the ways making identity. The East and the West -the icons which national self-identification is based on. Making ways of identification are studied.

Key words: identity, identification, East, West, ways of identification.

Однією з особливостей пошуків української ідентичності є те, що такі пошуки - вкрай популярна тема різноманітних статей; наукових і не дуже, і зовсім не наукових (особливо двох останніх). Іншою особливістю є те, що висловлені ідеї стосовно даної теми у працях, що вважаються науковими, та у працях, що такими не вважаються практично не відрізняються за рівнем та тематичним забарвленням. Ідентифікацію називають необхідною, а пошуки ідентичності – проблемою; тимчасом сам процес пошуку української ідентичності є досить цікавим для розгляду культурним феноменом. Отже, розглянемо особливості української ідентифікації, які виділяються в першу чергу. Візьмімо, наприклад, вступну цитату із однієї газетної статті присвяченої питанню української ідентичності:

«Опинившись на перехресті світових доріг, Україна шукає свою ідентичність, своє місце в світі, і, либонь, уже слід визнати, що вона має не одну, а багато ідентичностей та рухливих місць. Поміж Африкою і Європою Україна розвиватиме багато проектів (кажуть, що Україна — це проект, не даність, а, радше, проблема). Декого непокоїть це бурлескне перевдягання і принципова невизначеність. Українцям намагаються прищепити «єдиноправильну» і однозначну ідентичність. Зокрема дві найвпливовіші ідеології пострадянської доби — націоналізм та лібералізм — намагалися якось з обох боків заклясти притаманну нашому братові карнавальну процесію підстановок і перестрибувань з одного на інше.» [6;1]

Дана стаття не претендує на глибоку науковість, а є скоріше публіцистичною, а отже відомості, що відкривають публікацію, будучи спрямованими не на представника наукової еліти, а на рядового читача повинні декларувати прописні істини, так би мовити «повторювати очевидне»; це достатньо примітивний письменницький прийом, який забезпечує утримання уваги читача та довіру до написаного (адже думки висловлені в одному ряду із самоочевидними сприймаються як однорідні з ними). Також класичний вступ до публіцистичного твору може містити авторський погляд, але вибудований на основі «прописних» істин.

Отже розглянемо основні моменти уявлення про українську ідентифікацію, що декларуються в нашому суспільстві як такі, що є самі собою зрозумілі.

1. Україна на перехресті світових доріг. Ідея «перехресного» або межового місця України у світовій культурі належить до загальнопоширених.

2. Україна шукає своє місце в світі.

3. Українська ідентичність носить множинний характер.

4. Українська ідентичність займає серединне місце між культурними колами Сходу та Заходу (в даному випадку між Європою і Африкою).

5. В Україні присутні як мінімум дві тенденції національно-самоідентифікаційних пошуків – розподільча (окрема ідентифікація для різних частин) та об'єднавча – така що намагається виробити єдині ідентифікаційні установки для усієї української спільноти.

6. Винайдення української ідентифікації є проблематичним.

Ці моменти, взяті нами із вступу до однієї із публіцистичних статей присвячених проблемі пошуку української національної ідентичності досить точно ілюструють ситуацію у даній галузі інтелектуальних пошуків. Наприклад «перехресне» уявлення про Україну, як і положення між Сходом та Заходом спричинене особливістю історико-культурного розвитку України (частина – у складі Росії, - частина – у складі Австро-Угорщини). Відсутність єдиної та однозначної самоідентифікаційної установки сприймається як проблема.

Отже, оскільки українська ідентифікація сприймається як проблема, розглянемо шляхи вирішення цієї проблеми. Як у науковій так і в публіцистичній літературі пропонуються одні і ті ж шляхи розв'язання самоідентифікаційної проблеми українськості.

Традиційним шляхом для вирішення проблеми ідентифікації є апелювання до таких категорій як Схід та Захід. Апелюючи до такої категорії як Схід, обов'язково зазначається зв'язок України з Росією (причому це не обов'язково русофільське мислення; найчастіше така ідентифікація звертається до образу спільного слов'янського (а власне східнослов'янського) минулого:

«Органічне сприйняття буття (пор. з вищезгаданим «органічним очікуванням» у російській ментальності) характерне для східного (остійського) інтровертного менталітету. За юнгіанцем М. Продумом, Русь Київська й Україна – це етико-інтуїтивний інтроверт, а Росія – інтуїтивно-етичний інтроверт. Інтроверт сприймає світ через своє ставлення до нього, постійно порівнюючи об'єкти і явища зі своїм внутрішнім світом, своїм розумінням життя – він більше схильний до спостереження, самозаглиблення самовдосконалення орієнтований на власний мікрокосмос, на пошуки істини у людській душі, котра є образом Божим.» [1;2]

Зазвичай з образом Сходу пов'язується уявлення про трансцендентальний характер української нації, про якеś ВИЩЕ призначення, на основі якого і повинна бути сакральна українська ідентичність, яка, в такому випадку, виводиться як вічна. Найчастіше така «трансценденталізація» образу української національної ідентичності не обходиться без залучення таких давніх спільнот як Київська Русь чи Трипільська культура, які в такому випадку, повністю ототожнюються із культурою власне України:

«Тому й не дивно, що в останній час в українській культурі задомінували спроби розкодування українських традиційних символів - органічних знаків, як от: „...кольорову гаму трипільських орнаментів чи українського живопису нині можна розшифрувати за допомогою психологічних тестів значень кольорів тощо”, внаслідок чого пояснюється: людина здатна звеличитися до першооснов світу, уподібнитися йому лише шляхом реального самовдосконалення, виявлення в собі або закономірностей природи, або первіткової суті (есенції).» [1;2]

Пошуки української ідентичності возводяться на рівень загальносвітового значення, а українському народу приписується месіанська сутність (слід зазначити, що пошуки української національної самоідентифікації, втілені через ідею месіанства настільки наближені до аналогічних месіанських самоідентифікаційних ідей у Росії, що виглядають як проста калька з них). Таким чином у даному способі винайдення української ідентифікації самій цій ідентифікації (та ідентичності) приписується загальносвітова значущість:

«Звідси формулюється ідея про необхідність морального самовизначення українця, бо від його особистості залежить гармонія зв'язків світових та етноцентричних: уявлення про предків чи нащадків насправді є уявленням про самого себе.» [1;3]

Не зважаючи на величезну родинну схожість українські східноспрямовані ідентифікаційні побудови, засновані на засадах месіанства, як правило рішуче відмежовують себе від аналогічних російських, водночас наполягаючи на особливому сакральному статусі саме України:

«Зумовлене таке неприйняття, на нашу думку, тим, що сучасна українська спільнота не бажає перебувати в жорстких континуально-логічних загальнообов'язковостях (в тому числі й „праарійських”, „загальнослов'янських”, „общеруських”, „радянських”, „єговістських” тощо). Вона радше прагне „знищити” себе, перевиховати, переробити аби вивільнитися від потреби мати однозначні відповіді на всі питання (Л. Шестов називав це «апофеозом без грубіяництва»). Вона готова прийняти й осмислити у собі всі тенденції світового духово-культурного розвитку - і західноєвропейську філософію, і православну ортодоксію, і афроамериканські ритми, і латиноамериканські серіали, й індійську релігійну практику, і юнгіанську соціоніку, і ультраправий націоналізм, і космополітичні тенденції інформаційної ери тощо. Цим вона „...підносить себе до значення Едема Свободи”...»[1;3]

Тимчасом як ідентифікаційний шлях що будується з огляду на культурний простір Сходу так чи інакше зводиться до загальносвітового, ідентифікаційний шлях заснований на образі культурного простору Заходу зазвичай апелює до демократії (ідеологічних настроїв «правих» партій) та українського у вузьконаціональному сенсі слова, проте особливо винахідливі автори спмагаються поєднати як східний так і західний образи у ході побудови ідентифікації (зазвичай у таких випадках відбувається апеляція до «межовості» української культури), такі винахідливі автори спмагаються вивести спрямування на захід та «праву» установку з етимології східних слів:

«За всіма ознаками православ'я (ОРТОДОКСІЯ) генетично пов'язане з санскритським РІТА-ДАКША, авестійським АРТХА-ДАСЕНА, давньоруським РЯД-ДЕСНИЦЯ. Тобто напрямком руху сонця зі сходу на захід — „ВПРАВО” („посолонь”).» [1;4]

Традиційним способом уникнення протистояння східного та західного спрямування ідентифікаційних пошуків є об'єднання їх, та наголошення на особливому перехресному статусі України (між Сходом та Заходом):

«А тому запровадження української мови в усі галузі народного життя, відродження історичної правди про Україну - мабуть, найголовніші компоненти, що об'єднують Схід і Захід нашої держави, оживлюють етнографічну й духовну спорідненість її регіонів. Але, щоб Україна стала європейською демократією, цього замало. Національна свобода лише тоді справжня, коли не тільки уособлює субстанцію народного руху, а й створює та підтримує соціальну рівновагу в суспільстві.» [5;1]

Спосіб побудови ідентифікації, заснований на уявленні про серединний статус України відображає об'єднавчу тенденцію національно-самоідентифікаційних пошуків (на протигагу розподільчій тенденції, представленій самоідентифікаційними пошуками у виключно одному напрямку (східному або західному)).

В той час як «східний» спосіб побудови ідентифікації зосереджується на цінностях, що носять трансцендентальний та загальнолюдський характер, «західний» спосіб зосереджується на конкретних цінностях громадянського суспільства. Слід зазначити, що в цьому випадку досягнення західної демократії часто не виправдано абсолютизуються. Такий спосіб побудови ідентифікації зазвичай несе достатньо яскраве націоналістичне забарвлення, але і значної уваги надає міжнародним відносинам:

«Сучасна західноєвропейська демократія довела, що криваві класові зіткнення назавжди відійшли в минуле, а рушієм суспільного розвитку стали наукові відкриття, новітні виробничі технології, поєднані з діючими законами, серед яких найважливіший - право людини і нації на свободу. Бути вільною людиною і вільною нацією можна тільки в державі, де немає загрози національній мові, духовності, традиції, культурі, а влада гарантує та розвиває соціальну справедливість, іншими словами, де панує національна ідея. Національна ідея - це творець, захисник, відновлювач і будівничий державності народу, його рух свободи, вищий рівень самоусвідомлення, ознака інтелектуальної зрілості, його здатність впливати на формування позитивного для себе політичного міжнародного клімату.» [5;3]

Таким чином, як бачимо «західний» шлях побудови національної ідентичності не виправдано ідеалізує західне суспільство, яке, тим не менше, має також немало проблем (із свободою в тому числі); тоді як «східний» шлях ідентифікації не задовольняє потреби у національному самовизначенні, оскільки апелює або до Росії, або узагалі до якихось прадавніх, праслов'янських чи узагалі індоарійських коренів розмиваючи чи взагалі

втрачаючи при цьому національну складову. Таким чином проблематичність побудови української національної ідентичності полягає в тому, що існуючий вибір шляхів побудови само ідентифікації вкрай обмежений, і жоден із запропонованих шляхів не відображає істинну національну ідентичність. Адже «східний» шлях стверджує що українці це або те ж саме що і росіяни, що не є істинним, або що українці це те ж саме що і мешканці Київської Русі, що також не є істинним (сучасний українець навряд чи зміг би бодай якось порозумітися із давнім русичем, і причина тут не лише в мовному бар'єр, а швидше вкрай глибока культурна відмінність); ще більш хибним є твердження, що сучасний українець це те ж саме що і давній арій чи трипільць. В свою чергу «західний» шлях побудови ідентифікації стверджує що сучасний українець це те ж саме що і сучасний європеєць, що також є хибним. Ідентичність заснована на «перехресному» місці України у світі стверджує і перше і друге одночасно, що також вочевидь не є істинним. Таким чином жодна із запропонованих ідентичностей не може бути прийнятою, оскільки її базові положення є хибними. До того ж використання ідентифікаційних шляхів, що базуються на категоріях «Схід» та «Захід», хоча і здається найбільш очевидним, викликає конфліктні ситуації оскільки поняття «Схід» та «Захід» є розмитими з логічної точки зору, невивченими, не мають точного визначення, а, отже, трактуються в суспільстві вкрай по-різному, і достоту не відомо як саме.

І на завершення варто зазначити, що побудова ідентифікаційного шляху через апеляцію до Заходу чи Сходу є намаганням приєднатися до одного із двох масштабних культурних просторів (серце першого – культура Західної Європи та США, а серце другого – в культурі країн Індії, Азії і частково Африки). Хоча сучасне суспільство вбачає лише два ці культурні простори, для побудови ідентичності що відповідає істині не є необхідна ні Східна ні Західна легітиміація. Варто зосередитись на своєму власному і неповторному. І якщо вже вдаватися до категорій Схід та Захід варто уточнити яка саме характеристика в культурі виступає спільною, і вивчити та конкретизувати поняття «Схід» та «Захід».

ЛІТЕРАТУРА

1. Гуцуляк О. Українська національна ідея і пошук Книги національного буття. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://newright.il.if.ua/oleg.htm>
2. Идентичность / Новейший философский словарь: 3 изд., исправл. – Мн.: Книжный Дом. 2003. - 1280 с. - (Мир энциклопедий).
3. Каганець І. На нашій землі зачинається боголюдство. // *La nazione. Eurasia – Ucraina. Mesogaia — Mesoeurasia.* // *Eurasist Ukrainian Bulletin* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mesogaia.il.if.ua> <http://www.gallart.narod.ru/library.html>
4. Козлик І. Національна ідея: рефлексія на задану тему. // *La nazione. Eurasia – Ucraina. Mesogaia — Mesoeurasia.* // *Eurasist Ukrainian Bulletin* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mesogaia.il.if.ua> <http://www.gallart.narod.ru/library.html>
5. Лопушинський І.П. Рідна мова як важливий чинник консолідації української нації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mesogaia.il.if.ua>
6. Репа А. Українська ідентичність: між Європою і Африкою «Дзеркало тижня» №33, 08 Вересень 2007